

1940 Tysk flyhavari ved Tønsåsen

Fredag den 24. mai i 1940 ble ikke som andre fredager i Lånkebygda. Riktignok gikk det mot helg, skjønt på den tiden begynte ikke helga før lørdag ettermiddag. I dag begynner vel helga omtrent når den slutter, det er knapt forskjell på helg og hverdag. Før i tida gikk skillet ikke bare gjennom respekt og ærbødighet for hviledagen, men du kunne se det på klærne. En fikk ikke ha de samme klærne på skolen som hjemme, og på søndag var det finklær. Ethvert arrangement på søndag kunne ikke påbegynnes før klokken 1300 - etter kirketiden. Jeg husker at vi kledde oss om dersom vi skulle på butikken. I dag kan du møte samme personen ikledd de samme klærne, gjennom en og samme dag, både på jobb, hjemme, på møter, på hoteller, på fester, 17.mai - ja, sågar i bryllup. Det er knapt noen ytre forskjell. Døgnet har ingen klokke, samfunnet har ingen hviledag. De nødvendige skiller er i ferd med å bli visket totalt ut, dessverre.

Denne fredagen i mai holdt Ivar Hoås på å spre møkk (frau) på Hell vestre. Han tenkte vel akkurat der og da ikke over denne problemstillingen. Han fulgte datidens normer, og visste at han etter arbeid måtte skifte om. Rett nok tålte de fraulukta den gangen bedre enn nå, men tidens tegn sa at etter arbeid så skiftet man klær. Og selv om helga nærmet seg, visste han inderlig vel at det var en lang arbeidsøkt også på lørdag. Men det var slik det skulle være. Han klaget ikke. Han var vant til å stå opp om morgenen, og fra sine yngste år mintes han sin tjeneste som gjetergutt på Litj-Lånkvollen. Det å være gjetergutt ga et solid grunnlag hos mange på den tiden, egenskaper og styrke som de skulle få igjen for senere i livet. Nå var han 20 år gammel og gårdsgutt på Hell vestre. Fremtiden var usikker. Landet var nettopp hærtatt, og spenningen i lufta var konstant. De lå langt etter med våronna det året. Det hadde vært en hard vinter med utrolig mye snø. Våren kom sent. Tyskerne kom tidlig. Fra Værnes hørte Ivar stadig aktivitet.

Ivar og Halldis Hoås, januar 2008

Midt på dagen løfter han kroppen opp, strekker ut musklene og midt i fraulukta aner han at våren omsider hadde vunnet også det året. For noen skulle det derimot bli tap akkurat der og da. I det han myser mot horisonten i vest og Fosnalpene langt der borte, aner han en stigende lyd, en lyd som på sitt vis jukset - og han vrir hodet litt mot høyre - for det var da derfra lyden

kom. Da ser han brått et stort svart fly som dukker opp vest av Hellesberget. Det flyr meget lavt og går så vidt klar av hustakene på Hell vestre. Det kommer stikkflammer ut av ene motoren, som omdannes til en kraftig røykstripe. Flyet er på vei ned og litt til venstre. Ivar hiver møkkagreipa og er i løpet av noen sekunder på sykkelen og på vei etter flyet. Ivar var mektig imponert over sin kvikkhet, for han erindrer den dag i dag at han satt på sykkelen da flyet gikk i bakken ved Tønsåsen.

På Lånkmojordet var Petter Laanke kommet litt lenger med våronna. Lånkmojordet er jordet inntil Tønsåsen ved Sandly - mellom Lånke skole og Folkets hus. Her var det lett sandjord. Sola fikk bedre tak der enn på Hell vestre, så her var såinga i gang. Petter hadde ikke så mye igjen, og holdt nå på med de siste dragene borte ved skogkanten. Plutselig var det ikke mer korn i såmaskina, til Peder sin overraskelse og ergrelse. Petter Laanke var ikke bare en pertentlig kar, men dyktig til å beregne, så han likte ikke denne "bommen". Han var da så sikker på at han hadde fylt opp tilstrekkelig. Lite ante han at nettopp denne ubetydelige feilberegningen skulle bli så enormt betydelig og redde hans liv. Med en litt irriterende mine smattet han på hesten og bega seg de 100 meterne bortover mot "folkets hus" hvor han hadde vogna med såkorn. I ettertid var Petter svært takknemlig for at han hadde såkornet nettopp der, og at han ble "tvunget" dit nettopp da. Noen få minutter senere står han ved Dybvadsvegen, med ryggen vestover. Samtidig som han registrer at hesten legger ørene bakover og rykker til, aner han en refleksbevegelse bak til venstre. Det han nå ser, sitter selvsagt som spikret resten av livet. Et fly raser ned på jordet, sklir bortover og blir omfavnet av kraftige flammer i det flyet kommer til ro ved skogkanten. Flyet krasjer ikke, går ikke i oppløsning som resultat av sammenstøtet med moder jord, men eksploderer i et flammehav. Petter blir selvsagt stående ganske så paralyisert, litt sånn maktesløs og rådvill. På dette tidspunktet var det nok ikke i hans tanker at han for noen sekunder siden hadde stått nettopp der flyet crashet, og at "manglende såkorn" hadde reddet hans liv. Det var et senario som dukket opp i hans hjerne senere. Nå gjorde Petter som alle andre ville ha gjort. Han så seg rundt etter hjelp. Var det andre som hadde sett havariet? Langt nede i bakken så han en kar på sykkel på vei oppover mot seg.

Noen minutter tidligere hadde Feldwebel og pilot Georg Bergmann gitt sine siste instruksjoner til mannskapet, som bestod av Uffz. Herbert Deichert, Feldw. Fritz Hoch og Leutnant Hans Weichert. Med på turen var også Regierungsrat Dr. Helmut Heinze. De tilhørte Aufklärungsstaffel 1 (F)AGr 120, og fløy en Heinkel 111H2, med produksjonsnummer 2707. Det er mulig Bergmann tenkte på sin kollega fra samme staffeln som hadde tatt av 10 dager tidligere, og havarerte i Stjørdalselva. Det hadde også tatt av sørover, fikk for lite løft og falt ned i elva ca. 300 m øst for daværende Hell bro. Her ble det liggende på grunt vann. Ungdommer fra Hell måtte i mange uker stå vakt døgnet rundt oppe på broa for å passe på at ingen tok seg inn i flyet.

Det foregikk en intens utbygging på Værnes, Bergmann måtte mest manøvrere flyet sitt i sikk-sakk mellom alle arbeiderne mot avgangsposisjonen. Det ideelle ville ha vært å ta av vestover, men i dag ble han mest tvunget til å ta av sørover, på det som skulle bli rullebane 19. Startbanen, som de kalte det den gangen, var hardtrampet, men litt utforbakke og i korteste laget. Bergmann tenker på de der hjemme i Mehlsack. Han var ikke så begeistret for denne krigen, men trøstet seg med at han ikke hadde noe valg. Det hadde kommet som en stor overraskelse på ham å bli sendt nordover. Værnes hadde han aldri hørt om. Han titter nå rundt seg, registrer myldret av folk - ser litt på åsryggene, horisonten, ser så på vimplene - merker seg vinden - og er mentalt tilbake hos den resterende besetningen. Så gjennomføres de siste motorsjekker, nålene viser normale indikasjoner, turtallet økes - og Georg Bergmann varsler gjennom intercomen om "Abgang". Så ruller den svarte flymaskinen nedover mot Stjørdalselva. På andre siden var Hell, der ventet djevelen.

To andre vitner til havariet var Thomas Dybwad og Ivar Nilsen. De kom ikke lenge etter at Ivar Hoås og Petter Laanke hadde beveget seg mot det brennende flyet. Alle kunne se de to forkullede personene i cockpiten. Dette gjorde sterkt inntrykk, naturligvis. Jeg spurte Thomas og Ivar hvordan de kunne våge seg bort til et brennende bombefly. "Nei, vi visste ikke at det var et bombefly og tenkte ikke over eksplosjonsfaren, vi hadde aldri sett noe slikt", sier Ivar det til meg en regntung marsdag i 2008. Selvsagt hadde han rett. Nysgjerrigheten overvant redsel og fornuft. Og innerst inne rådet plikten om å gjøre det de kunne for eventuelt å redde liv. De måtte bort til vraket for å se om det var overlevende eller sårende som trengte hjelp. De skulle bare ha visst. Flyet var fullt lastet med bomber og ammunisjon, trolig armert - men dog. Det viste seg at hele bombelasten ble presset dypt ned i jordet (myrkanten) og derved unngikk selvtenning. Thomas Dybwad forteller at før tyskerne kom og sperret området, stjal han og Ivar Nilsen et stort maskingevær. De bar det opp i skogen og grov det ned. Fjorten dager senere våget de seg frempå, hentet maskingeværet og ville prøve det. De var temmelig skvetne av seg, og tok sine forhåndsregler. De fikk satt det opp i skogen oppe i Tønsåsen, tok så litt "sjølbindingtaug" og bandt det i utløsermekanismen, trakk seg tilbake og dro i tauet. "Jo da, maskingeværet spilte opp sin velkjente melodi over Lånkbygda", forteller Thomas med glimt i øye. Samme dag som havariet fant sted, ble de omkomne og bombelasten fraktet vekk. Noen dager senere var hele flyet fjernet. Men før alt dette skjedde fikk de første ankomne med seg noen "minner". Ivar Hoås fant blant annet deler av ei gullklokke.

Thomas Dybwad og Ivar Hoås tilbake på åstedet en marsdag i 2008

Noen minutter senere den fredagen syklet Ivar nedover forbi kirka igjen. Flyet hadde spredt frykt og gru blant lånkbyggen. Ivar hadde andre ting å spre. Pliktene kalte, et tysk fly skulle ikke stoppe spiren til vekst og grøde. Det jordnære skulle seire over det kalde i dobbelt forstand. Når møkka var spredt og jorda i sådd, kunne varmen komme. En trengte ikke be Gud om noe ovenfra - verken fly eller regn. Det kom uansett den våren.